

MAKTAB O'QUVCHILARIGA TARIX O'QITISH METODIKASI VA FAN SIFATIDA DOLZARBLIGI*Boltayev Azizxo'ja Fayzullayevich**Toshkent viloyati Parkent tumani**18-umumiy o'rta ta'lim maktabi Tarix fani o'qituvchisi**Norov Xasan Zokirovich**Toshkent viloyati Parkent tumani 18-umumiy o'rta ta'lim maktabi tarix fani**o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada uzluksiz ta'lim tizimida dolzarb ahamiyat kasb etayotgan ta'lim klasterining umumiy qonuniyatlari va tamoyillari asosida tarix fanlarini o'qitishni tashkil qilish bo'yicha ilmiy mulohaza va farazlar keltirib o'tilgan. Ayniqsa, maktab darsliklarida tarix ta'limi bo'yicha mavjud muammolar tahlili, uni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari, maqsad va vazifalari hamda asosiy uslublari, tarix ta'limida formatsion va sivilizatsion yondashuvlar integratsiyasi muhimligi asoslab o'tilgan

Kalit so'zlar: integratsiya, ta'lim klasteri, uzviylik, fanga oid kompetensiyalar, ta'lim sifati, tizimlashtirish, formatsion yondashuv, sivilizatsion yondashuv, tarixiy tasavvurlar, tushunchalar, tarixiy bilimlarni o'rganish metodologiyasi.

Abstract. The article presents scientific considerations and assumptions on the organization of the teaching of history based on the general laws and principles of the education cluster, which is relevant in the system of continuing education. In particular, the analysis of existing problems in the teaching of history in schools, the specific features, goals and objectives and main methods of its development, the importance of the integration of formational and civilizational approaches in the teaching of history.

Keywords: integration, education cluster, membership, science competencies, quality of education, systematization, formative approach, civilizational approach, historical assumptions, concepts, methodology of studying historical knowledge.

Аннотация. В статье представлены научные соображения и гипотезы организации исторического образования на основе общих закономерностей и принципов образовательного кластера, приобретающего актуальное значение в системе непрерывного образования. В частности, анализ существующих проблем исторического образования в школьных учебниках, специфические особенности, цели и задачи и основные методы его разработки, обосновывается важность интеграции формирующего и цивилизационного подходов в историческом образовании.

Ключевые слова: интеграция, образовательный кластер, связность, компетентности, связанные с наукой, качество образования, систематизация, формативный подход, цивилизационный подход, историческое воображение, концепции, методология изучения исторического знания.

Bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida ijtimoiy fanlarni o'qitish, ularni qay tarzda taqsimlash, o'qitish va amaliyot integratsiyasini tashkil etishga qaratilgan maxsus konsepsiya ishlab chiqish zarur ehtiyojga aylanib bormoqda. Yangi O'zbekistonning asosiy strategiyalaridan biri sifatida "Uzluksiz ta'lim tizimida ijtimoiy fanlarni o'qitish tartibi va tamoyillari to'g'risida" qonun ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etish ehtiyoji ham mavjudligi ta'kidlab o'tildi[1]. Bu yo'nalishda Sh.Mirziyoev tomonidan "2022-2030 yillarda O'zbekiston Respublikasining uzluksiz ta'lim va tarbiya sohasini gumanitarlashtirish strategiyasi" yaratilishi va amalga oshirilishi[2] tavsiya etildi. Yangi O'zbekistonning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasining "Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash, ushbu sohani tubdan isloh qilish va yangi bosqichga olib chiqish" yo'nalishida "O'zbekiston tarixini o'rganish va targ'ib qilishni rivojlantirish" vazifasi belgilangan[3]. So'nggi yillarda dunyoning ko'plab mamlakatlarida umumiy o'rta ta'lim muassasalari ta'lim oluvchilari ta'lim va tarbiyasi sifatini oshirishning eng samarali yo'llari bo'yicha ilmiy va ijodiy izlanishlar olib borilmoqda. Ta'lim jarayonlarini uslubiy jihatdan takomillashtirish o'qituvchilarning o'z faoliyatini, kompetentligini yanada rivojlantirishni talab qiladi.

Uzluksiz ta'lim jarayoni ilmiy-pedagogik tamoyillarga amal qilgandagina o'z oldiga qo'ygan murakkab muammolarni yecha oladi. Ta'lim jarayonini maqsadga muvofiq tashkil qilib, dars samaradorligini oshirish uchun esa, eng muhim, hal qiluvchi ahamiyatga ega tamoyillarni belgilagan holda unga quyiladigan talablarni bajarmoq zarur. Bu talablar ta'lim-tarbiyaning davr talabiga mosligi, pedagogik jarayonda ob'ektiv va sub'ektiv jarayonlarning uyg'unligi, ta'lim-tarbiyada maqsad, mazmun, metod va vositalarning bir-biri bilan bog'liqligi kabi ta'lim klasterining umumiy qonuniyatlari hamda tamoyillaridan foydalanib amalga oshiriladi. Bu kabi talablarni aniqlash uchun tarix ta'limning o'ziga xos xususiyatlari hisobga olish lozim. Tarix fanlarini o'qitishda umumta'lim maktablarida hamkorlikdagi ta'lim klasterlarini tashkil qilish eng samarali mexanizm bo'lib, bunda oliy va umumiy o'rta ta'lim muassasalarining o'zaro teng huquqli hamkorligi asosidagi ta'lim turlari integratsiyasi hamda tarix fanlarini o'qitishda uzviylik va izchillikni ta'minlashga asoslangan ta'lim mazmuni integratsiyasi muhim bo'lib, bu integratsiyalar ta'lim samaradorligini oshirishda dolzarb ahamiyatga ega[4].

Uzluksiz ta'limda tarix fanlarini o'qitish samaradorligini oshirish bo'yicha, xususan, bo'lajak tarix o'qituvchilarining o'quvchilarda tarixiy tafakkurni shakllantirishga tayyorlash va uslubiy tayyorgarlik ishlari O.Davlatov, A.Ismoilov, Q.Shonazarov, R.Yarmatov va boshqa olimlar ishlarida keltirib o'tilgan. Respublikamiz maktablarida tarix o'qitish metodikasiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar va uslubiy qo'llanmalar T.Toshpo'latov, N.Remeev, Ya.G'afforov ishlarida keltirilib o'tilgan[5]. Shu bilan birga bir qator yetakchi olimlarimiz, A.Asqarov, R.Muqminova, H.Bobobekov, A.Muhammadjonov va boshqalar

tomonidan umumiy o'rta ta'limda tarix fanlarini o'qitish va bu jarayonlarni takomillashtirish bilan bog'liq bir qator ishlar alohida ahamiyatga ega[6].

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) davlatlarida P.G.Kulagin, O.I.Baxtina, N.I.Vorjeykina, N.I.Zaporojes, A.G.Koloskov, A.A.Vagin, Ye.F.Golovkina kabi olimlarning ilmiy tadqiqot ishlari va qo'llanmalarida tarix o'quv fanlarida fanlararo, kurslararo, fanlar ichidagi aloqalarning ahamiyati, uni amalga oshirish yo'llari, vositalari, usul va shakllari xususida ilmiy fikrlar bayon qilingan [7]. Lekin ushbu ilmiy muammo Rossiya tarixi va jahon tarixi misolida ko'rsatilib, ularning aksariyati kommunistik dunyoqarash nazariyasiga tayanib tadqiq etilgan.

Tarix fanlarini o'qitishda, bo'lajak mutaxassisni uzviylikda ta'minlashda va samaradorlikni oshirishda uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim klasterlarini tashkil qilish eng samarali mexanizm sanaladi. Bunda tarix fanlarini o'qitish metodikalarini takomillashtirish va bu sohada bo'lajak pedagog-kadrlar tayyorlashda ta'lim muassasalarining o'zaro teng huquqli hamkorligi asosidagi ta'lim turlari integratsiyasi hamda fanlararo, kurslar va bo'limlararo uzviylikni ta'minlashga asoslangan ta'lim mazmuni integratsiyasi muhim.

Ta'lim klasterining o'ziga xos xususiyatiga ko'ra, maktablarda olib boriladigan ta'limiy va tarbiyaviy jarayonning har bir daqiqasidan unumli foydalanish talab etiladi, bundan kelib chiqib tarix o'qituvchilari og'zaki o'qitish usulidan voz kechgan holda tarix fanlarini integratsion asosda o'qitishga, axborot texnologiyalari asosida mustaqil o'rganishga o'rgatish katta ahamiyatga ega.

Tarix ta'limidagi darsliklar, xaritalar, hujjatlar, jadval, tushunchalar, turli xil qo'llanmalar shu jumladan davriy nashrlar va boshqa manbalar bilan mustaqil ishlashga o'rgatish talab etiladi. O'qituvchi o'quvchi bilan birgalikda jadvallar, diagrammalar, xaritalar, illyustratsiyalar tayyorlash ish tizimini tashkil qilishi zarur.

Rivojlangan maktablar tajribasi shuni ko'rsatadiki, tarix va hayotni o'rganish o'rtasidagi bog'liqlik o'quvchilar bilim saviyasining ortishiga olib keladi. Ta'lim jarayoni ishtirokchilari tomonidan jarayonni uslubiy takomillashtirish bo'yicha doimiy ish olib borilgandagina o'quvchilar fanga oid kompetensiyalarni mukammal o'zlashtiradi. Demak, tarix ta'limining sifatini oshirishning asosiy usullari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- mustaqil ishlash uslublarini o'rganish;
- og'zaki o'qitish usullari bilan shug'ullanishdan voz kechish;
- o'qituvchilar faoliyatini rivojlantirish;
- ish usullarida yosh xususiyatlarini hisobga olish;
- olingan bilimlarni amaliyotda qo'llay olishga e'tibor qaratish va hokazo.

Maktablar uchun nashr qilinadigan yangi avlod adabiyotlari o'rgangan materiallarni mustahkamlash, nazariya va tushunchalarni ijodiy o'zlashtirish va ularni aniq hayotiy vaziyatlarni hal qilishda qo'llash imkonini beruvchi mustaqil ish va o'z-o'zini nazorat qilish materiallari bilan takomillashtirilishi tarix fanlariga

oid kompetensiyalarni rivojlanishiga olib keladi. Shuningdek ular elektron ta'lim resurslari va modullarga bog'langan bo'lishi ta'lim olishda ma'lumotlar hajmini oshishiga va ularni doimiy to'ldirib borilishiga yordam beradi.

Mamlakatimizda o'rta ta'lim tizimini isloh qilish va tarix fanlarini o'rganishda klasterli yondashuvlarni joriy etishni hisobga olgan holda tarix ta'limining quyidagi maqsadlarini belgilab olish mumkin:

- o'quvchilar dunyo haqidagi tizimlashtirilgan bilimlarni egallashi;
- tarixiy jarayon va unda mamlakatning o'rni haqida fikrlarning shakllanishi;
- o'quvchilarni milliy va jahon madaniyati yutuqlari bilan tanishtirish;
- fuqarolik, vatanparvarlik, milliy o'zlikni tarbiyalash;
- ta'limning keyingi bosqichiga muvaffaqiyatli o'tish va b.

Ana shu maqsadlardan kelib chiqqan holda tarix ta'limining vazifalari quyidagilardan iborat:

jamiyat taraqqiyotining xozirgi bosqichini chuqur tahlil qilgan holda zarur bo'lgan tarixiy jarayon haqidagi bilimlarni egallashlari va o'z hayot faoliyatini prognozlashtirish;

dunyo xalqlari madaniyatlarining o'ziga xosligini anglagan holda ta'lim oluvchilarda insonparvarlik va vatanparvarlik g'oyalariga, fuqarolik jamiyati va qonun ustuvorligi tamoyillariga asoslangan qadriyat yo'nalishlari va shaxsiy e'tiqodlarni rivojlantirish;

tarix ta'limining sub'ektlar va ob'ektlar integratsiyasi asosidagi faoliyatini rivojlantirish va hokazo.

O'quvchi shaxsini shakllanishida tarixning o'rni muhim, tarix ta'lim oluvchini insoniyatning to'plangan tajribasini hisobga olgan holda hayotga tayyorlaydi. Tarix ta'limi mazmuni o'quvchilarni jamiyat va uning hayotini turli tarixiy davrlarda va turli jihatlarida o'rganishga qaratadi: ijtimoiysiyosiy masalalar, madaniy, demografik, etnik, oila bilan bog'liq, ekologik va boshqa masalalar. Shu bilan birga formatsion va sivilizatsion yondashuvlarning integratsiyasi, mamlakatlarga xos xronologik va muammolarga asoslangan tamoyilardan foydalanish tarixni o'rganishning eng afzal jihatidir.

Formatsion yondashuv insoniyat tarixini ijtimoiy-tarixiy jarayon sifatida o'rganishni o'z ichiga oladi, bu ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalarni har bir shaklga xos moddiy mahsulotlar ishlab chiqarish usuli bilan izchil o'zgartirishga asoslanadi.

Sivilizatsion yondashuv rivojlanishning muayyan bosqichlarini bosib o'tgan va o'zaro farqli bo'lgan mahalliy sivilizatsiyalarni o'rganishning asosiy ob'ekti deb hisoblaydi. Bu yondashuvda bir sivilizatsiyani boshqasidan ajratib turadigan narsalarga e'tiborni qaratishni talab etadi, sivilizatsiyalar ichida insonlarni birlashtiradigan jarayonlar va xususiyatlarga alohida e'tibor qaratiladi. Jumladan, ma'naviy va moddiy madaniyatning turli shakllari (din, san'at, axloq, qonun, an'analar, turmush tarzi va b.).

Maktab darsliklarida tarixni o'qitishda asosiy e'tibor o'quvchilarning tarixiy xotirasini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, u o'tgan voqealar, ularning zamon va

makon xususiyatlarini, sabab va oqibatlarini idrok qilish, tarixiy voqealar ishtirokchilari va o'z xalqining tarixiy an'analarini qadrlash qobiliyatiga ega. Tarixiy bilimlar o'quvchilar dunyoqarashini shakllantirishda ayniqsa g'oyat muhim rol o'ynaydi, ular insoniyatning ijtimoiy tajribasini o'zida jamlaydi va zamonamizning murakkab va ziddiyatli voqealarini to'g'ri tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tarixiy bilimlarni o'rganish tarixiy voqelik haqidagi g'oyalarni, insoniyat jamiyati taraqqiyoti haqidagi ilmiy tasavvurni, tarixiy bilimlarni o'zlashtirish va zamonaviy jamiyatni bilish jarayonida tarixiy voqealarni o'rganish uchun indikativ asos bo'lib xizmat qiladi.

Tarixiy bilimlarning tizimli tuzilishi tarixiy tasavvurlar, tarixiy tushunchalar va tarixni bilish metodologiyasini bilishdan iborat.

Tarixiy bilimlarning har bir tarkibiy qismiga quyidagicha qisqacha tavsif berish mumkin:

1. Tarixiy tassavurlar tarixiy dalillar, voqealar, shaxslar va ularning vaqt va makondagi mahalliy darajasining tashqi va eng mazmunli xususiyatlari orqali o'quvchilar ongida aks etadi. Tarixiy tasavvurlar doim sub'ektivdir, bu tarixiy voqelikni idrok etishning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi.

2. Tarixiy tushunchalar dastlabki tarixiy idrokda anglashilmasada, u tarixiy dalillarning eng muhim, umumlashtirilgan, tizimlashtirilgan xususiyatlarini yodda tutib, ularning ichki mazmun-mohiyatini ochib beradi. Tarixiy tushunchalar ob'ektiv bo'lib, tarixiy bilimlarning asosi hisoblanadi.

3. Tarixni bilish metodologiyasini bilish sabab va oqibat munosabatlari, tarixiy tushuncha va dalillar, tarixiy jarayonning rivojlanishida muayyan natijaga olib keladigan voqealar o'rtasidagi muhim va barqaror munosabatlarini hamda tarix fani bilimlarini o'z ichiga oladi. Bunga o'quvchilarning tarixiy material bilan ishlash haqidagi bilimlarini ham kiritish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, bu tarix fanlarini o'rganish shakllanadigan integratsion kompetensiyalar hisoblanadi.

Tarix fanlariga oid kompetensiyalarni rivojlantirish o'quvchilarning kognitiv faoliyati darajasini takomillashtirishning muhim vositasidir, ular zamonaviy hayotda yanada samarali va to'g'ri harakat qilish imkonini beradi. Umumiy o'rta ta'limda bosqichlar kesimida milliy dasturga muvofiq tarixiy savodxonlik va kompetentlikni rivojlantirish quyidagicha amalga oshiriladi:

- tarix fanining ilmiy metodik ta'minotini, o'quv adabiyotlarini so'nggi yillarda amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot natijalari asosida takomillashtirish;

- tarix fanlarini tarkibini ta'lim oluvchida mustaqil mushohada yuritish, tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan mazmun bilan boyitish,

- tarix fanlarini fanlararo, kurs va bo'limlararo aloqadorlik asosidagi kompetensiyalarni shakllanishiga e'tibor qaratish;

- kompetentlik darajalari, baholash mezonlarini aniqlashda va ta'minlashda iste'molchi va yetkazib beruvchi sub'ektlar o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlash;

- tarixiy davrlarni o'qitishda tarixiy jarayonlarning hajmi va qamrovidan kelib chiqqan holda soatlar ajratish;
- yuqori bosqichlarda tarix fani mazmuniga yozma manbalar, arxiv xujjatlar, tarixiy-badiiy adabiyotlardan lavhalar hajmini oshirish;
- moddiy-texnik bazani tarix sohalari integratsiyasi asosida tashkil qilinadigan o'quv-laboratoriyalar bilan ta'minlash talab etiladi.

Shunday qilib, tarixiy bilimlar, tarixiy g'oyalar, tushunchalar, tarixiy taraqqiyot namunalari va tarixiy material bilan ishlash usullarining murakkab o'zaro integratsiyasi tarix ta'limining muvaffaqiyatli faoliyatiga yordam beradi. Bunda oliy ta'lim va maktab o'rtasidagi munosabatlarni o'zida aks ettiruvchi modellar, jumladan, ixtisoslashtirilgan maktablarni (sinflarni) tashkil qilish, yuqori sinf o'quvchilarini oliy ta'limga tayyorlash va boshqalar samarali usullar hisoblanadi. Biroq bu kabi modellarning aksariyati ularning bir yoqlama ish olib borishlarida bo'lib, unga ko'ra maktablar buyurtmachi, oliy ta'lim esa ijrochi sifatida ishlaydi. Hamkorlik (o'zaro munosabat)ning asosi qo'yilgan vazifani barcha ishtirokchilarning birgalikda hal qilishlari, bu borada ularning mavqeyidagi tenglik, shuningdek, barcha sub'ektlar sa'yi harakatlarining boshqa sub'ektlarning qiziqishlari va ehtiyojlari bilan uyg'un kelishi[8] inobatga olinmaydi. Tarix ta'limiga nisbatan klaster yondashuvi muassasa boshqaruv organlariga tizim ichida samarali o'zaro ta'sir o'tkazish uchun muayyan vositalar bilan ta'minlash, muammolarni yaxshiroq tushunish, mintaqada tarix fanlarini samarali o'qitishni rivojlantirishning ilmiy asoslarini rejalashtirish imkonini beradi[9]. Bularning barchasi ta'lim klasterining katta ilmiyamaliy ahamiyatga ega hodisa ekanligi haqidagi fikrlarni tasdiqlaydi, bu tizim integratsiyalashuv orqali yangi sinergetik sifatga erishish imkonini beradi. Ta'lim klasteri tizimning tarixiy bilimlarga bo'lgan raqobatbardoshlikni ta'minlovchi muhit va shart-sharoitni yaratgan holda, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy ahamiyati ortib boradi. Bu jarayondagi butun tadbirlar majmui ilmiy va kasbiy kadrlarni tayyorlashning asosiy poydevori bo'lgan ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan. Bundan tashqari, bo'lajak tarix fanlari o'qituvchisining uzviylikda va tizimli ta'lim olish davrida nafaqat o'z kasbi bilan bog'liq bajariladigan amaliy vazifalarni, balki ijtimoiy va amaliy tajribaga ham e'tibor qaratiladi. Bu keyinchalik unga ta'lim muassasasining amaliyoti va korporativ muhitiga muvaffaqiyatli qo'shilishiga va ijtimoiy hamda ishlab chiqarish moslashuvini osonlik bilan o'tkazishiga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Kadirova, O. K. (2022). Boshlang'ich ta'lim rivojlantirish muammolari va istiqbollari. Zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish, 403(1), 18-19.
2. Кадирова, О. Х., Кадирова, З. З. (2022). Ўзбек терминологияси. Журнал филологических исследований, 1(2), 156-160.
3. Kadirova, O. K. (2022). Linguopoetics is an Important Research Field of Linguistics. International Scientific Journal Theoretical & Applied Science, 10(12), 756-759.

4. Kadyrova, Z. Z.; Kadyrova, O. Kh. (2022). Lithosonyms Used in the Works of Alisher Navoi. *NeuroQuantology*, 12(20), 1907-1913.
5. Kadirova, O. K. (2022). Use of the Neurolinguistic Programming Method to Achieve the Goals of the Educational Process. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 10(12), 188-192.
6. Илёсов, Б. А., & Кадырова, О. Х. (2019). Поэзии А. Блока в узбекских переводах. in *переводческий дискурс: междисциплинарный подход* (pp. 133-138).
7. Kadyrova, O. K. (2021). Foundations of artistic synthesis in the literatures of the west and the east at the present stage. *Innovative engineering and management research*, 10(01), 227-232.
8. Кадырова, О. Х. (2021). Использование учебного перевода как один эффективных приемов обучения русскому языку как иностранному в средней школе. *Современное образование и воспитание*, 1(1), 289-294.
9. Kadirova, O. K. (2021). Comparative typological analysis of russian-uzbek literary relations in their historical development. *湖南大学学报 (自然科学版)*, 48(12).
10. Кадырова, О. Х. (2022). Мотивы свободы и одиночества в поэзии Лермонтова и Усмана Насыра. *Традиции и инновации в изучении и преподавании языков*, 1(1), 173-176.
11. Akhmedov, B. A., & Jakhongirova, Y. J. (2022). Methodology of teaching english: approach of national way. *Uzbek Scholar Journal*, 10, 218-224.
12. Ахмедов, Б. А. (2022). Повышение питательности завтрака с помощью биодобавок для укрепления здоровья студентов. *Uzbek Scholar Journal*, 11, 7-11.
13. Akhmedov, B. A., & Jakhongirova, Y. J. (2022). Translating culture-specific concepts. *Uzbek Scholar Journal*, 10, 161-165.
14. Axmedov BA, Muxamedov GI. Klaster Mobile DGU 09834.
15. Akhmedov, B. A. (2022). Principles of Developing the Professional Competence of Future Teachers on the basis of a Cluster Approach. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(6), 760-770.
16. Akhmedov, B. A., Askarova, M. R., Xudayqulova, F. B., Tojiboeva, G. R., Artikova, N. S., Urinova, N. S., ... & Omonova, S. M. (2022). Pedagogical Science Education Manegment in Teaching Science of Pedagogical Sciences. *Uzbek Scholar Journal*, 10, 529-537.
17. Akhmedov, B. A. (2021). Problems of ensuring the reliability of cluster systems in a continuous educational environment. *Eurasian Education Science and Innovation Journal*, 1(22), 15-19.
18. Akhmedov, B. A. (2021). Dynamic identification of the reliability of corporate computing cluster systems. *Academic Research in Educational Sciences*, 2(3), 495-499.
19. Duisenov, N., & Akhmedov, B. (2022). Matnli, ovozli va grafik axborotlarni kodlash. *Academicia*, 13(21), 1454-1459.

20. Akhmedov, B. (2022). A new approach to teaching information technologies in education. *Central Asian journal of education and computer sciences (CAJECS)*, 1(2), 73-78.
21. Akhmedov, B. A. (2022). Use of Information and Communication Technologies in Higher Education: Trends in the Digital Economy. *Ижтимоий фанларда инновация онлайн илмий журнали*, 71-79.
22. Шарахматова, А. К. (2022). ВОСПИТАНИЕ ЕСТЬ ИСКУССТВО. *PEDAGOGS jurnali*, 7(1), 161-165.
23. Nurmatov, S., & Davronov, A. (2022). PRACTICAL SIGNIFICANCE OF PROFILING METHODS IN PEDAGOGICAL PSYCHODIAGNOSTICS. *Science and innovation*, 1(B8), 1224-1227.
24. Sherqulovich, S. B., & Xayrullayevna, X. I. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТИДА МЕТОДИК ХИЗМАТ САМАРАДОРЛИКНИ ОШИРИШДА ПЕДАГОГИК ШАРТ ШАРОИТЛАР. *Journal of new century innovations*, 16(1), 38-41.
25. Asdullayeva, M. A. (2022). Imkoniyati cheklangan bolalarning umumiy rivojlanishida musiqaning ahamiyati. *Academic research in educational sciences*, 3(9), 361-365.
26. Asadullayeva, M. A. (2021). Perspectives teaching and learning in pre-school education. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(3), 75-76.
27. Asadullaeva, M. A. (2021). Inklyuziv ta'limda musiqa terapiya. *Science and Education*, 2(Special Issue 1), 40-48.
28. Asadullayeva, M. A. (2021). Inklyuziv ta'limda musiqa terapiya. *Mugallim*, 2(1), 57-60.
29. Mahkamova, S. R., & Asadullayeva, M. A. (2021). Pedagogok ta'limning innovatsion klasteri musiqa madaniyati darslarida. *Academic research in educational sciences*, 2(12), 477-482.
30. Yusupova, N. (2021). PECULIARITIES OF LEARNING ACTIVITIES OF STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 2(11), 138-142.
31. Berdiyeva, G. (2022, September). " FINE ART" IS A CREATIVE PRODUCT FOR CHILDREN IN NEED OF SPECIAL HELP. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 124-127).
32. Mirakhmedova, L. A. (2021). THE ROLE AND ROLE OF LOGORITHMIC EXERCISES IN ELIMINATING SPEECH DEFICIENCIES. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 2(11), 122-125.
33. Rustamovna, U. N., & Madaminovna, B. M. (2022). THE STUDY OF THE CONCEPT AS A UNIT OF COGNITIVE LINGUISTICS. *Modern Journal of Social Sciences and Humanities*, 4, 66-69.
34. Pulatova, M. (2019). The main finite difference method summation of L. Euler series. In *Science and practice: a new level of integration in the modern world* (pp. 219-222).

35. Jabbarov, U. (2020). Individual Psychological Characteristics Of Students In Teaching Foreign Language Sciences. Журнал иностранных языков и лингвистики, 1(1), 38-42.
36. Абдуллаева, Р. М. (2022). Интеграция С Клиническими Дисциплинами В Медицинском Вузе При Обучении Русскому Языку Специальности. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(6), 94-97.
37. Абдуллаева, Р. М. (2022). Коммуникационные Технологии Языкового Обучения В Медицинском Вузе. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(6), 98-102.
38. Abdullaeva, R., Esanow, F. N. U., & Eshbaeva, N. (2022). Translation as a means of teaching clinical terminology.
39. Абдуллаева, Р. М. (2019). Ситуативный контекст в процессе преподавания русского языка студентам медицинских вузов. In Современная Россия в мировом политическом процессе: глобальное и региональное измерение (pp. 357-363).
40. Абдуллаева, Р. М. (2021). СЕТЕВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ. Редакционная коллегия.
41. Кулахметова, Ж. Т. (2018). ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ. НАУКА И ИННОВАЦИИ В XXI ВЕКЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ОТКРЫТИЯ, 51.
42. Abdullaeva, R., Mirrahimova, G., Israilova, I., Eshbaev, O., & Aminova, G. (2020). Learning foreign vocabulary using computer programs. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(S1), 567-572.
43. Mirzatullaevna, A. R., Jabbarovich, E. U., Shuhratovna, M. G., Erikovna, N. F., & Majlimovna, P. M. (2019). Uso de tecnologias multimedia modernas en clases de idiomas extranjeros. Religación. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades, 4(18), 80-85.
44. Абдуллаева, Р. М. (2016). СВОЕОБРАЗИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ВЕЛИКОБРИТАНИИ. Ученый XXI века, 9.
45. Zairova, N. B. (2022). THE USE OF ARTICULATORY STATES OF SOUNDS IN THE ELIMINATION OF PHONETIC-PHONEMIC SPEECH DEFICITS OF STUDENTS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS IN LOGOPEDIC TRAINING. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 4(11), 23-27.
46. Zairova, N. B. (2022). ORGANIZATION AND CONDUCT OF SPEECH THERAPY CLASSES WITH STUDENTS WITH SPEECH DISORDERS IN SECONDARY SCHOOLS. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 4(11), 75-80.
47. Abdullayeva, Y. (2022). THE IMPORTANCE OF COMPUTER PROGRAMS IN FORMING THE VOCABULARY OF CHILDREN WITH

- SPEECH DEFICIENCIES. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 4(11), 87-92.
48. Sabirova, Z. I. (2022). PREPARATION OF CHILDREN WITH SPEECH DISTURBANCE IN SCHOOL IN THE CONDITIONS OF A PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 4(11), 59-64.
49. Sabirova, Z. I. (2022). PREPARATION OF CHILDREN WITH SPEECH DISTURBANCE IN SCHOOL IN THE CONDITIONS OF A PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 4(11), 59-64.
50. Ilxamjanova, S. Z. (2021, May). MODELING THE DEVELOPMENTAL ENVIRONMENT IN SCHOOLS FOR CHILDREN WITH SEVERE DISABILITIES. In E-Conference Globe (pp. 259-263).
51. Sabirova, Z. (2021). Model of preparing children with delayed mental development to school in conditions of preschool educational institutions. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(2), 700-706.
52. Shoakhmedova, S. K. (2022). CHARACTERISTICS OF THE SPEECH THERAPIST'S ACTIVITY IN THE GENERAL EDUCATION SCHOOL IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 4(11), 17-22.
53. Shoakhmedova, S. K. (2022). USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN WORK WITH CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 4(11), 81-86.
54. Gapurova, D. (2022). DIFFERENTIAL DIAGNOSIS OF CHILDREN WITH COMPLEX DEVELOPMENTAL DISORDER. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 4(11), 12-16.
55. Gapurova, D. (2022). CHILDREN WITH COMPLEX DEVELOPMENTAL DISABILITIES (CHILDREN WITH SENSORY AND MENTAL DISABILITIES). The American Journal of Social Science and Education Innovations, 4(11), 06-11.
56. Gapurova, D. (2021). Children with complexed developmental disorders. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(2), 683-687.
57. Гапурова, Д. Т. (2020). АЛОҲИДА ЁРДАМГА МУҲТОЖ БОЛАЛАРНИНГ ТАЪЛИМ ОЛИШ ИМКОНИАТЛАРИ. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, (SI-2№ 8).
58. Gapurova, D. T. (2019). Vocabulary Disorders of Children with Motor Alalia. Eastern European Scientific Journal, (1).
59. Alimova, K. K. (2022). DEVELOPMENT OF GRAPHOMOTOR SKILLS IN CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS CURRENT ISSUES. International Journal of Pedagogics, 2(12), 05-09.

60. Alieva, S. S. (2022). MECHANISMS OF DEVELOPMENT OF VOICE DISORDERS IN DYSARTHRIA. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 4(11).
61. Alieva, S. S. (2022). PECULIARITIES OF SPEECH OF CHILDREN WITH DYSARTHRIA. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 4(11), 41-46.
62. Shaabdurakhimova, S. S. (2021). Voice formation mechanism and causes of voice impairment. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 2259-2265.
63. Khusniddinova, B. K. (2022). INTERACTION OF A SPEECH THERAPIST WITH OTHER PARTICIPANTS IN THE CORRECTIONAL PROCESS. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 4(11), 01-05.
64. Khusniddinova, B. X. (2021). LOGOPEED'S CODE OF ETHICS. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 2(09), 97-100.
65. Khusniddinova, S. K. (2019). Didactic Games Role in Work on Sound Automation. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
66. Abutova, S. O. (2022). RULES FOR COMMUNICATING WITH PRESCHOOL CHILDREN WHO STUTTER. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 2(12), 48-55.
67. кизи Мукимджонова, У. В., Исаков, М. Ю., & Худжаева, Н. Т. (2022). VIGNA SINENSIS, PHASELOUS AYREUS, ARACHNIS HYPOGAEA O'SIMLIKLAR DONLARI VA POYALARINING ORGANIK TARKIBI. *Журнал химии товаров и народной медицины*, 1(2), 185-202.
68. Исаков, В. Ю., Исаков, М. Ю., & Мукимжоннова, У. В. К. (2022). МИКРОБИОГЕННЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В СИСТЕМЕ «ПОРОДА-ПОЧВА-РАСТЕНИЕ» НА ЛУГОВО-ОАЗИСНЫХ ПОЧВАХ ЗАПАДНОЙ ФЕРГАНЫ. *Universum: химия и биология*, (9-1 (99)), 45-50.
69. Кушназарова, Ш. К., Азимов, Н. Ш., Валиев, Н. В. Ё., & Очилов, Г. М. (2022). РЕЗУЛЬТАТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ В НЕКОТОРЫХ ВИДАХ СЫРОГО МЯСА. *Universum: химия и биология*, (11-1 (101)), 53-57.
70. Хамзахўжаев, А. А., Валиев, Н. В., & Очилов, Г. М. (2021). МЕЛАМИННИНГ САНОАТДА ҚЎЛЛАНИЛИШИГА ОИД АЙРИМ МАСАЛАЛАР ТЎҒРИСИДА. *Журнал естественных наук*, 3(5).
71. Akhiyarov, A. A., Lobov, A. N., Ivanov, S. P., Spirikhin, L. V., Gabbasov, T. M., Tsyrlina, E. M., ... & Yunusov, M. S. (2020). Antiarrhythmic agents based on diterpenoid alkaloid lappaconitine. Protonation of N-deacetylappaconitine in methanol solutions. *Russian Chemical Bulletin*, 69(3), 567-571.
72. Ботиров, Р. А., Валиев, Н. В. Ё., Жураев, О. Т., Садиков, А. З., Сагдуллаев, Ш. Ш., & Турсунова, Ш. З. (2020). Технология производства

- алкалоида стахидрина из растения *Capparis spinosa* L. *Universum: технические науки*, (9-2 (78)), 55-59.
73. Omonjonovich, N. B., Kosimovna, K. S., Valijon o'g'li, V. N., & Shukhratovich, A. N. (2022). ON THE MODERN INTERPRETATION OF THE HISTORY OF CHEMISTRY. *Open Access Repository*, 8(12), 655-658.
74. Kosimovna, K. S., Omonjonovich, N. B., Shukhratovich, A. N., & Azamovna, K. M. (2022). CLASSIFICATION OF HEAVY METALS IN MEAT AND DAIRY PRODUCTS BASED ON THE DEFINITION. *Open Access Repository*, 8(11), 260-265.
75. Кушназарова, К. Ш. (2022). Совершенствование системы классификации мясомолочной продукции на основе товарной номенклатуры (Doctoral dissertation, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философии по техническим наукам (PhD). Ташкент).
76. Кушназарова, Ш. К., Азимов, Н. Ш., Валиев, Н. В. Ё., & Очилов, Г. М. (2022). РЕЗУЛЬТАТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ В НЕКОТОРЫХ ВИДАХ СЫРОГО МЯСА. *Universum: химия и биология*, (11-1 (101)), 53-57.
77. КАРИМОВА, Д. Б., КАЗИМОВА, Н. М., АСЛАНОВА, Ф. И., МЕЛИБОЕВА, Г. С., & МАХМУДОВ, И. Т. (2015). ОПРЕДЕЛЕНИЕ УСЛОВИЙ СИНТЕЗА ГЕКСААЛЮМИНАТА ЛАНТАНА МАГНИЯ. In *Поколение будущего: Взгляд молодых ученых-2015* (pp. 25-26).
78. КАРИМОВА, Д. Б., КАЗИМОВА, Н. М., МАХМУДОВА, С. А., ДЕХҚОНОВА, К. Д., & МАХМУДОВ, И. Т. (2015). ДИСЛОКАЦИОННЫЕ ДЕФЕКТЫ В МОНОКРИСТАЛЛАХ ГЕКСААЛЮМИНАТА ЛАНТАНА МАГНИЯ. In *Молодежь и XXI век-2015* (pp. 15-18).
79. Муминова, Р. Н., & Казимова, Н. М. (2015). Проблема очистки сточных вод в Узбекистане. *Молодой ученый*, (22), 47-48.
80. ХАЛИМОВА, М. Р., ТАШПУЛАТОВА, Д. С., & КАЗИМОВА, Н. М. (2015). АНТРОПОГЕННОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ЧИСЛЕННОСТЬ РАСТИТЕЛЬНОГО МИРА. In *Молодежь и XXI век-2015* (pp. 363-365).
81. НОМОЗОВ, Ш. Ю. О., КАЗИМОВА, Н. М., & МАХМУДОВ, И. Т. (2014). ОСОБЕННОСТИ ПОЛУЧЕНИЯ БИТУМА ИЗ ГОССИПОЛОВОЙ СМОЛЫ. In *Будущее науки-2014* (pp. 105-107).
82. Туляганов, Т. С., Козимова, Н. М., & Султанов, С. А. (2008). Новые алкалоиды *Peganum Harmala* {*Peganaceae*. *Растительные ресурсы*, 44(1), 82-86.
83. Tulyaganov, T. S., Kozimova, N. M., & Allaberdiev, F. K. (2006). Alkaloids from plants of the genus *Nitraria*. *Chemistry of natural compounds*, 42(2), 198-200.
84. кизи Мукимджонова, У. В., Исаков, М. Ю., & Худжаева, Н. Т. (2022). *VIGNA SINENSIS, PHASELOUS AYREUS, ARACHNIS HYPOGAEA*

- O‘SIMLIKLAR DONLARI VA POYALARINING ORGANIK TARKIBI. Журнал химии товаров и народной медицины, 1(2), 185-202.
85. Azimova, N. R., Hojaev, V. U., Hojayeva, N. T., & Oxunov, I. I. (2020). NICOTINE-CONTAINING PLANTS. *Life Sciences and Agriculture*, 2(2), 37-41.
86. Ravshanovna, A. N., Umarovich, X. J. V., Toshtemirovna, X. J. N., & Islomovich, O. I. (2020). Tarkibida nikotin saqlovchi o'simliklar. *Life Sciences and Agriculture*, (2-2), 37-41.
87. Рахимова, Г. С., Мирзахамдамова, Д. З., & Расулов, М. А. (2016). Экологические проблемы в области Фергане: исторический аспект. *Высшая школа*, (21-2), 73-75.
88. Рахимова, Г. (2020). ОЛМАЛИҚ ШАҲРИДА ЭКОЛОГИК ҲОЛАТНИНГ ЎЗГАРИШ САБАБЛАРИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, (SI-3).
89. Рахимова, Г. С. (2020). 1950-80 ЙИЛЛАРДА НАВОИЙ ВИЛОЯТИДА ЭКОЛОГИК ҲОЛАТЛАР. In *ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ* (pp. 135-138).
90. Рахимова, Г. С. (2020). БУХОРО ВИЛОЯТИДАГИ САНОАТ КОРХОНАЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ МУАММОЛАРНИНГ ОҚИБАТЛАРИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 3(11).
91. Rakhimova, G. S. (2022). KARAKALPAKISTAN, ENVIROMENTAL SITUATION. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5-2), 176-181.
92. Sobirjonovna, R. G. (2021). IMPACT OF PROBLEMS IN THE INDUSTRY OF KARAKALPAKISTAN ON THE ENVIROMENTAL SITUATION.
93. Рахимова, Г. (2020). ЎЗБЕКИСТОНДА 1940-1980 ЙИЛЛАРДА САНОАТЛАШТИРИШ СИЁСАТИНИНГ ОҚИБАТЛАРИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 3(8).
94. Rahimova, M. O., & Muhammadqodirova, F. O. (2022). THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE UZBEK NATIONAL LANGUAGE IN THE 20TH CENTURY. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 10, 132-135.
95. Rakhimova, M. O. (2022). About antonymy. *Eurasian Research Bulletin*, 14, 309-311.
96. Odilovna, R. M., & Otabekna, M. F. (2022). Presupposition of Adjectives. *Eurasian Scientific Herald*, 14, 17-19.
97. Rahimova, M. (2022). SEMIOTIC ISSUES OF WORD NOMEMA. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 333-336.
98. ODILOVNA, R. M. (2022). THE SOUND SIDE OF THE WORD AND ITS SIGNIFICANCE. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(1), 61-64.

-
99. Odilovna, R. M. (2021). Meaning and its Place in the Symbolic Status of the Word. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 12, 96-98.
  100. Раҳимова, М. (2021). НОМЕМА ВА СЕМЕМАНИНГ ЎЗАРО МУНОСАБАТИ: DOI: 10.53885/edinres. 2021.23. 79.047 М. Раҳимова, Қўқон ДПИ, филология фанлари бўйича фалсафа доктори. In Научно-практическая конференция.
  101. Rakhimova, M., & Muhammadkadirova, F. (2021). CORRELATIVE WORDS. In *International journal of conference series on education and social sciences* (Online) (Vol. 1, No. 2).
  102. Odilovna, R. M. (2018). The Role and Status of Linguistic Markers in the System of Symbols. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 7(7), 29-34.
  103. Раҳимова, М. О. (2017). ПРИОБРЕТЕНИЕ ЗНАКОВОСТИ СЛОВА В ВИРТУАЛЬНЫХ И АКТУАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ. *Ученый XXI века*, (1-2).
- 1.